

У што верылі старажытныя беларусы, калі не былі хрысціянамі?

Алесь Спіцын

Усім знаёмыя родныя беларускія словы "прырода", "род", "родзічы", "народзіны", "народ"... Яны маюць адзін гістарычны карань, які выражае аснову асноваў светапогляду старажытных славянаў. Навакольны свет успрымаўся імі як спараджэнне адвечнай жыццёвай сілы – Роду, які атаясамляўся ці з асобай Творцы, ці з далёкім першапродкам, ці ўвогуле губляў сваю асабовасць, нібыта раствараючыся ў безлічы навакольных формаў. Аднак менавіта Род з'яўляўся богам у больш-менш блізкім да хрысціянскага сэнсе слова. Культ Рода быў самым старажытным і самым устойлівым сярод славянскіх вераванняў. Можна выказаць асцярожную гіпотэзу, што ўшанаванне Рода з'яўляецца своеасаблівым успамінам з Адамавых часоў, з агульначалавечага ведання Бога-Творцы. Аднак тут выклікае пытанні адна акалічнасць. Славянская сакральная лексіка не мела аналагаў біблейнаму слову "бара" (ствараць з нічога). Таму Род не стварае, а як бы нараджае. Найперш нараджае дзвюх дачок Рожаніц. Адна з іх сілкуе са сваіх грудзей жыватворнай вільгаццю неба, а другая – зямлю. Балцкім аналагам Рода з'яўляецца, хутчэй за ўсё, Дзіевас, якога іначай называлі Векаіс Тэвс (Стары Бацька) альбо Пракарымас (Творца). Ён таксама, як і ў славянаў, мае двух дзяцей – дзею суніляй. Сутворцам Пракарымаса лічыўся Сотварос – творца хатняй жывёлы.

Акрамя пералічаных, славяне і балты верылі ў безліч іншых багоў. Кожная стыхія і прыродная з'ява мелі сваё божышча. Найбольш ушанаванымі з іх быў гаспадар навальніцы Пярун (Пяркунас), валадар мёртвых Пекла (Пеколс), сонца Даждзьбог (Сауле). Пакланяліся таксама багіням, якіх называлі Сапуха (Вайва), Лада (Лайма), Баба Юга (Велу мате), Дзявотка (Панеўра) і інш. Павагі і паднашэнняў патрабавалі таксама больш дробныя духі і з'явы – дамавыя, лугавыя, духі камянёў, азёраў і рэчак, гор і перакрываўванняў.

Формаў богаслужэння былі заклёны, малітвы, рытуальныя трапезы (часам оргіі) і ахвяраскладанні. Для гэтага ўладкоўваліся крытыя бажніцы (звычайнай круглай формы) і адкрытыя капішчы. Ахвярамі служылі жывёлы расліны, пахкія алеі. Здаралася, што ў ахвяру прыносілі людзей. Звычайна гэта былі ваеннапалонныя, але часам і суродзічы. У балтаў сустракаліся выпадкі рытуальных самагубстваў – самаспаўненняў. Прафесійных жрацоў у той час, хутчэй за ўсё, не было. Рытуалы маглі выконваць старцы (па-балцку – крыве), князь альбо ўсе суродзічы.

Былі таксама людзі, надзеленыя надзвычайнымі здольнасцямі. Яны называліся валхвамі, вешчунамі, ведзьмарамі, чараўнікамі ці проста Дзядамі (калі былі сталага веку). Яны лечылі хворых пры дапамозе зёлак альбо заговораў, варажылі, абвяшчалі суродзічам волю вышэйшых сілаў. Такія здольнасці і веды часта перадаваліся па спадчыне і трымаліся ў сакрэце.

Часам жыхары некалькіх паселішчаў ці нават плямёнаў збіраліся на агульны сход на спецыяльна прадугледжаных месцах. Такі сход называўся сабыццем, альбо сабуткай. Няцяжка здагадацца, што гэтыя словы абазначаюць "быццё разам". Для сходаў часцей за ўсё абіраліся не пакрытыя лесам узвышшы – лысыя горы. На іх часам уладкоўваліся капішчы. Цікава, што некаторыя з гэтых капішчаў існавалі па некалькі тысячагоддзяў, пераступаючы межы бронзавага і жалезнага веку, перажываючы розныя народы.

Важна падкрэсліць, што рэлігія паганцаў збольшага ўтылітарная. Жыццё (дакладней сказаць, выжыванне) роду было галоўнай мэтай, у той час як божышчы, духі, дабрахожыя заставаліся проста фактарамі, якія неабходна скарыстаць дзеля дасягнення мэты. Таму божышчаў трэба было задобрыць, падкупіць ахвярапрынашэннямі, а на духаў паўздзейнічаць магічнымі рытуаламі, заклёнамі ці проста заключыць "справядлівую" гандлёвую дамову. Такое паганскае стаўленне да Бога, на жаль, застаецца ўласцівым і некаторым сучасным хрысціянам, хоць Евангелле патрабуе ад нас зусім іншых, роднасных, сыноўніх зносінаў з Творцам.

І ўсё ж нават у першабытным грамадстве знаходзіліся людзі, якія імкнуліся спазнаць глыбіню, самую сутнасць рэчаў. Такія людзі часта рабіліся валхвамі ці старцамі і таксама ўплывалі на светапогляд суродзічаў, прымушаючы задумвацца пра духоўны змест, прыхаваны за покрывам штодзённасці. Мудрасць перадавалася з пакалення ў пакаленне, застаючыся ў казках, песнях і былінах.

Часам сёння можна пачуць думку, што хрысціянства абцяжарыла чалавека неверагоднай колькасцю этычных патрабаванняў і забаронаў. Наша вера сутыкаецца з абвінавачаннямі ў аўтарытарнасці і антыгуманнасці. З гэтай нагоды некаторыя рамантычна настроеныя людзі спрабуюць знайсці для сябе пажаданую свабоду ў адраджэнні старадаўняга паганства, якое ўспрымаецца як рэлігія чалавечная і свабодная. Такое стаўленне можа вынікаць толькі з няведання, а часам і з нежадання ведаць рэальнае аблічча паганскіх звычаяў старажытных насельнікаў Беларусі.

Панятак свабоды асобы, вольнага выбару быў прынесены на нашы землі менавіта хрысціянскімі мыслямі, у паганскія ж часы чалавек быў, наадварот, ва ўсім звязаны строгімі родавымі повязямі, цяжарам першабытнага побыту і вялізнай колькасцю рытуальна-магічных правілаў і забаронаў, а дакладней сказаць – забабонаў. Многія з іх пратрывалі да нашых дзён, застаўшыся ў выглядзе "народных прыкметаў". Гэтыя прымхі збольшага носяць не этычны, а менавіта чарадзейны характар.

Тым не менш у першабытных славянаў і балтаў была своеасаблівая этычная сістэма. Каб яе зразумець, неабходна ўлічыць псіхалагічны грунт, на якім яна будавалася. Старажытныя людзі строга падзялялі свет на сваіх і чужых. Сваімі былі суродзічы, супляменнікі. Менавіта яны прызнаваліся людзмі ў поўным сэнсе слова. Чужымі былі прадстаўнікі іншых штымаў і народаў, зрэшты, увесь знешні свет. З гэтага разумення вынікалі падвойныя стандарты. Напрыклад, красці ў сваіх (суродзічаў, суграмадзянаў) было вялікім злом і ганьбай, рабаўніцтва ж чужых паселішчаў лічылася вайсковым гонарам. Славяне часам удзельнічалі ў вялікіх рабаўніцкіх паходах на ўсходнюю Рымскую імперыю, а сутычкі паміж суседнімі гарадзішчамі амаль не спыняліся. Безумоўна, такая практыка прыводзіла да развіцця культу грубай сілы.

Аднак перш чым строга судзіць падыходы нашых продкаў (іх погляды сапраўды былі далёкімі ад Евангелля), варта ўважліва і шчыра праверыць, ці няма ў нас з вамі і нашых сучаснікаў праяваў таго самага падзелу, што і ў першабытных плямёнаў. Бойкі паміж спартыўнымі фанатамі, узаемная пагарда ўсходне- і заходнееўрапейцаў ці еўрапейцаў і амерыканцаў, расавая і рэлігійная нянавісць – гэта ўсё праявы таго самага падзелу на сваіх і чужых.

Тым не менш нашыя продкі ва ўсім ведалі меру. Напрыклад, грэкам і іншым жыхарам Прычарнамор'я славяне былі і вядомыя не толькі як страшныя рабаўнікі, але і як надзейныя і сумленныя гандляры.

Крыніца: Спіцын А. Гутаркі на гісторыі хрысціянства. Менск, 2008. С. 21-23